

מימוש החזון

דוד בלומברג

דוד בלומברג, מנכ"ל הספרייה הלאומית, ב-2011

של מסדר "בני ברית" בירושלים - בית הספרים "מדרש אברבנאל". אוסף הספרים התרחב והלך, וב־1925 - עם פתיחת הלימודים באוניברסיטה העברית, הועבר האוסף לרשות האוניברסיטה ונקבע שמו הרשמי "בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי". מאז ועד היום, קודם הקמתה של מדינת ישראל ולאחריה, משמש בית הספרים כספריית המחקר המרכזית של חוקרים ומלומדים בתחומי מדעי הרוח ומדעי היהדות.

בשני העשורים האחרונים, בעקבות מהלך משותף של יד הנדיב והאוניברסיטה העברית, התרחב היקף פעילותו של בית הספרים במידה משמעותית. ציון דרך בולט הוא קבלת "חוק הספרייה הלאומית" בכנסת ב־2007. החוק מגדיר את הספרייה כ"חברה לתועלת הציבור", קובע את מטרותיה ותפקידיה, מסדיר את פעילותה ומאפשר את המשך פיתוחה. מלבד היותו של הבית ספרייה אקדמית אדירת ממדים המשרתת את עולם המחקר, הוא משמש מוסד תרבותי מוביל הפותח בפני הציבור הרחב את נכסי התרבות והרוח של העם היהודי ושל מדינת ישראל על מגוון תושביה. שדרוג תשתיות, העשרת אוספים, פיתוח מערכי לימוד, הפיכת מאגרי מידע לדיגיטליים ורתימתן של טכנולוגיות חדישות ומתקדמות לשירות באי הספרייה - כל אלה היוזמות נוספות הופכים את הביקור בה לתכליתי וחויייתי.

דיונים מלומדים ואירועי תרבות מרתקים בתחומי הספרות, הפולקלור והמוזיקה מאפשרים החלפת דעות, השקפות ורעיונות, וחיפה מתמדת של אוכלוסיות רחבות להיבטים מגוונים של היצירה העברית.

רוח חדשה ורעננה נושבת בין כותלי הספרייה הלאומית, שבשעריה באים מדי יום תלמידים צעירים, חיילים, סטודנטים, אנשי מחקר והוראה, ומבקרים נוספים מהארץ ומחוצה לה, בני כל הגילים, העדות והדתות. המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק במאמרו "הספר העברי" היטיב לתאר זאת: "כי עמנו שמוקיר את הספר מטבעו ומרבה להגות בו, הרי מצא בכל הדורות והזמנים את סיפוק רוחו, איש איש במקצוע החביב עליו, מאוצרו שלו".

מפעל ההתחדשות של הספרייה הלאומית פותח עידן חדש לא רק בתולדות מדינת ישראל, אלא גם בתולדות עמנו: לראשונה הוא מאפשר לכל אדם להתחבר באופן בלתי־אמצעי למורשתנו התרבותית. במסתו המרתקת שמפורסמת לראשונה כאן, מראה לורד הרב יונתן זקס כי התפתחות היהדות נשורה במהפכה טכנולוגית כבירה: מהפכת הכתב. התחדשותה של הספרייה הלאומית מושתתת אף היא על מהפכת המידע של ראשית המאה העשרים ואחת.

תחושת השליחות העמוקה שמפעמת בנו מאיצה את הגשמת חזוננו לכונן את הספרייה הלאומית במשכנה החדש סמוך לכנסת. לקריית הממשלה, לאוניברסיטה העברית ולהיכל הספר. אבן הפינה לספרייה החדשה שתונח השנה תהיה הצעד הראשון בדרך להקמת המבנה הייחודי בו ישכנו אוצרות הידע של עמנו. סמוך לו תוצב יצירתו של הפסל הנודע מיכה אולמן - "אותיות של אור". עבודתו מעוררת ההשראה של אולמן מבוססת על החיבור הקדום "ספר יצירה", ובמרכזה ייצוגים באבן של עשרים ושתיים אותיות האלף־בית, שמוארות ומוחשכות בהתאם לזווית קרני השמש.

ברצוני להודות לכל הגורמים השותפים להתחדשות מפעל הספרייה הלאומית, ובראש ובראשונה ללורד רוטשילד ולמשפחת רות ודוד גוטסמן על תרומתם המכרעת להקמת משכנה החדש של הספרייה. אני תקווה ואמונה שהספרייה תהיה - כדברי הרב זקס - "מיזם שבכווחו להביא ברכה לא רק לעם היהודי בישראל ובתפוצות, אלא לעולם כולו".

הספרייה הלאומית תמשיך לממש את המשימה שהתוו מייסדיה - לכנס את אוצרות התרבות של עמנו ולשמרם בירושלים. בד בבד היא תגביר את המאמצים לחקק אוצרות אלה באותיות של אור.

דוד בלומברג **מכהן כיושב ראש דירקטוריון הספרייה הלאומית החל משנת 2008**.

משכן קבע למאה העשרים ואחת ומעבר לה

לורד רוטשילד

לורד רוטשילד, מנכ"ל הספרייה הלאומית, ב-2011

חלפו יותר מ־15 שנה מאז שהרכיבה קרן יד הנדיב ועדה שתעיין בשאלה כיצד לארגן מחדש את הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית כפי שהיא היום, כך שתשרת את צורכי מדינת ישראל והעם היהודי.

לישראל ניתנה בזאת הזדמנות של "פעם בחיים" להוסיף מוסד מכובד על המוסדות הרבים בעלי השם שבנתה מאז הקמתה בשנת 1948. יש לנו חברה דמוקרטית, פרלמנט, צבא, אוניברסיטאות ומוזאונים, אך עדיין חסרה לנו ספרייה לאומית ברמה הבין־לאומית המתבקשת ממדינת ישראל.

מצב זה עומד להשתנות: הודות לתמיכת ממשלת ישראל, הוקצה לנו האתר הנפלא האחרון שעדיין נותר בלב ירושלים, השוכן בין הכנסת לבין מוזיאון ישראל. מכאן סלולה הדרך אל משכן בעל מעמד בין־לאומי, פרי יצירתו של משרד הארכיכלים המבריק הרצוג ודה מרון. ניתנה לנו כעת הזדמנות להקים ספרייה שתענה על צורכי

המאה ה־21 ואף מעבר לה, ולהגשים את חזון "בית ספרים לעם הספר, בארץ ספר־הספרים, בעיר ירושלים", כפי שכתב לי הרב הראשי לשעבר של בריטניה, הלורד זקס.

מפעל זה ניחן במורכבות יוצאת דופן משום שישראל היא ביתם של יהודים, אך גם של מוסלמים, נוצרים, דרווים, בהאים ועוד קבוצות ומהגרים מארצות ומתרבויות רבות. כמו כן עתידה הספרייה לשרת את הפזורה היהודית ברחבי העולם ויהיה עליה לקשור קשרים עם ספריות לאומיות ועם מוסדות בין־לאומיים במזרחו של אגן הים התיכון, וככל שהדבר יתאפשר, גם במזרח התיכון כולו. הספרייה תידרש להגדיר את תפקידה ואת מטרותיה של ספרייה לאומית ולהרחיבם עבור העולם הדיגיטלי של היום שבו אנו חווים את המהפכה המהותית ביותר בתחום הדעת מאז המצאת הדפוס. ספרייתנו תמשיך להוקיר את הספר הכתוב, אך באותה עת ובאותה מידה עלינו להיות מעורים היטב בפיקסלים כמו בדיו ובנייר. עלינו להיות נכונים לשרת קהילה וירטואלית גלובלית במקביל לקהילתנו המקומית.

עלינו לתכנן סמינרים, תערוכות, מופעי מוזיקה, קונצרטים וצילום כמרכיבים משלימים ותומכים בתפקיד הספרייה בחינוך ובמחקר. הספרייה תישא באחריות הבלתי מבוטלת לשימור ההיסטוריה של המורשת היהודית ולהבאתה לאור העולם. הזדמנות זו הופיעה ברגע הנכון עבור אומת הסטארט־אפ שלנו. המהפכה בטכנולוגיית המידע מאפשרת לנו ליצור ספרייה אוניברסלית, נגישה מכל מקום בעולם, ללא תשלום עד כמה שהדבר ניתן, באמצעות אתר שישיכיל וילמד את המבקרים בו בדרך שהייתה עד עתה בלתי אפשרית.

במשך 2000 שנה היו כתבינו היקרים פזורים בעולם ללא מרכז כובד גיאוגרפי. עתה, לאחר שנים ארוכות, כתבינו היקרים, הספרים העתידיים להיכתב ואוסף רחב של אוצרות אחרים יזכו במשכן קבע במקום הראוי להם, בלבה של ירושלים. מפליא עד מאד שעם הספר התעכב בזאת עד הלום.

מפעל גדול, משמעותי ומורכב מעין זה, אינו קורם עור וגידים ללא סיועם של אנשים נפלאים. בהזדמנות זו אני מבקש להודות

לצוות דגול ומסור ההופך את החזון למציאות: לרוד בלומברג,

יושב הראש שלנו, התורם רבות מעצמו למען הפרויקט שלנו, לצוות יוצא מגדר הרגיל בספרייה ובראשו המנכ"ל שלנו אורן וינברג, וכן לשותפים נלהבים נוספים לעשייה שמאמציהם בלתי נלאים, כמו חברי הצוות שלנו בקרן יד הנדיב. תודה שלוחה גם לפרופ' מנחם בן־ששון על עידודו. תודה למשפחת גוטסמן, על היותם שותפינו לעשייה הפילנתרופית.

אני מבקש להודות גם לרב לורד ג'ונתן זקס על ידידותו ועל אמונתו בחשיבות המפעל, ובמיוחד על הדברים המלומדים והמרגשים שכתב לחוברת זו.

בשנת 1798, קודם שהשתקע בלונדון, נסע זקני נתן מאיר רוטשילד מפרנקפורט שבגרמניה למנצ'סטר שבבריטניה, ובשנת 1852 הוקמה ספרייה חדשה במנצ'סטר. צ'ארלס דיקנס נשא דברים בחנוכת ספרייה זו: "מזה זמן רב שאני תומך בקנאות בהפצת דעת בין כל שכבות וקבוצות בני האדם, משום שאני אכן מאמין בכל הכוח והעוצמה שבהם אני מסוגל להאמין בכל דבר שהוא, שככל שהאדם יודע יותר, כך יהיה עניו יותר ונפשו נאמנה יותר כשישוב אל מעיין החכמה ויאמץ אל לבו את האמירה המקודשת 'על פני האדמה שלום ורצון טוב בין בני אדם'". בהמשך דבריו אמר: "אל לספרייה זו להכיר בכיתות, בפלגים או לעשות הבחנות כלשהן, עליה להכיר רק בצורכי הציבור ובטובת הציבור... וידע האדם כי הספרים השמורים כאן למענו ישמחו את לבו במצוקות ועמל חייו..."

מילותיו מהדהדות עד היום. משפחתי העניקה את חסותה לבניין הכנסת, בית המשפט העליון ומוסדות חשובים אחרים בישראל. אנו מאושרים שזכינו לתרום למפעל נוסף בעל חשיבות ומשמעות, ולעבוד עם קבוצה רבת־גוונים של אנשים מוכשרים כדי ליצור בניין יפהפה אך גם תפקודי, שיעורר את הבאים בין כתליו ואף מעבר להם ללימוד, להרמוניה ולפעילות אינטלקטואלית. הספרייה כמרכז של לימוד, ידע ואנושיות תעודד ותטפח את כל הטוב שבחברה הדמוקרטית בישראל.

מתוך דברים שנאמרו בבית הנשיא בירושלים, אוקטובר 2014.

משכנה החדש של הספרייה הלאומית

דוד ש' גוטסמן

מאז שלמדתי בבית הספר היסודי נהייתי תמיד מביקוריי בספריות. הן בצעירותי והן בשנות לימודיי באוניברסיטה, הפליאה אותי האפשרות לשוטט במרחבי הידע ולחקור כל נושא שמשך את לבי. כאשר התחלתי לעבוד, התאפשר לי לבקר בספריות רבות ברחבי העולם, והתמלאתי סקרנות בנוגע לאופן שבו הן בחרו להציג את אוצרותיהן. אחי מילטון חש גם הוא חיבור דומה לספריות. לאחר שנים הוא גילה שאין ספריות בבתי הספר הציבוריים המוקמים בישראל והחל לתמוך בבניית כמה ספריות במערכת החינוך. אחי הלך לעולמו לפני כעשר שנים ומאז קרן גוטסמן, הקרן שיסדה משפחתנו, העניקה את חסותה לבניית 250 ספריות חדשות לזכרו בבתי ספר בישראל.

למשפחתנו היסטוריה של תמיכה בישראל ובמפעל הציוני עוד לפני קום המדינה. אני גדלתי בניו־יורק בתקופה שבה תקוותיה ומאמציה של אמי למען הקמת מדינת ישראל היו חלק בלתי נפרד משיחת השולחן בכל ארוחה. מפעליהם הפילנתרופיים של הוריי בירושלים ובסביבותיה ומסירותה ארוכת השנים של אָמי לארגון הדסה השפיעו עליי רבות. אפשר לומר כי אחי ואני ירשנו את אש התמיד של האהבה לישראל, ונגנים אלה עברו גם לילדיי. כיום אנו תומכים במוסדות ובתכניות המרחיבים את אפיקי החינוך ואת מתקני הפנאי בישראל.

כאשר שמענו על התכניות להקים מבנה נהדר שיהיה ביתה של הספרייה הלאומית של ישראל הבנו מיד שאנו רוצים לקחת חלק במאמץ. במשך 125 שנותיה הייתה הספרייה הלאומית של ישראל בית מבטחים לאיין־ספור כתבי מחקר וספרות. תכנית האב לחידוש הספרייה הלאומית של ישראל הציגה דרישה למבנה חדש וייחודי, בעל אופי מוזמין עבור משתמשיו הוותיקים, אך גם ימשוך את הרבבות שחשים שספריות הן מוסדות מיוחדים. הם ייהנו מההדר הארכיטקטוני ויוכלו להשתתף בתכניות הספרייה ובפעילויותיה. מעולם לא השתתפתי בפרויקט שריגש אותי כל כך.

מרטין בובר, שכתביו שמורים בספרייה, הביע את המחשבה שחיי אמת סבים סביב מפגש. מטרה זו היא ליבת

הספרייה הלאומית – להיות מקום מפגש לאנשים המשחרים לתבונה ולידע, המסוגלים להתחבר לאחרים בתוך התעלמות ממוצאם או ממקומם בעולם, הודות להתפתחויות הטכנולוגיות המהירות. אף שהעידן הדיגיטלי, באמצעות האינטרנט, הקל על אנשים להיפגש ולהחליף דברים, עדיין קיים צורך במקום מפגש ממשי, מזמין ומעורר השראה.

בחזונה החדש הספרייה הלאומית תבטיח גישה שוויונית וחופשית לכל המבקרים בה והמשחרים לאוצרותיה. אוספיה אף יהיו זמינים להצגה מחוץ לתחומי הספרייה ומשאביה יעמדו באופן חופשי לרשות כל אדם רודף דעת, בלי הבדלי רקע.

במפעל זה הערך היקר לנו ביותר נושא פרי: השפעה על איכות החיים בישראל בהווה ובדורות הבאים, לאנשים בני דתות שונות, ממוצא אחר וממעמד חברתי־כלכלי שונה. לכבוד לנו להיות שותפים ליד הנדיב במפעל גדול זה, ואנו שמחים על ההזדמנות להיות פעילים בבניית בית ראוי לאוספיה היקרים של הספרייה הלאומית של ישראל.

מר גוטסמן הוא השותף הניהולי הבכיר של First Manhattan, חברת ניהול השקעות מצליחה במיוחד, אותה ייסד לפני 51 שנים, ובה הוא עדיין פעיל. נרבן פעיל לכל אורך חייו, במגוון רחב של מיזמים יהודיים חינוכיים ותרבותיים, בישראל ובארה"ב. לו ולרעייתו רות מזה 66 שנים, שלושה ילדים ושבעה נכרים.

בית הספרים של עם הספר

הרב לורד יונתן זקס

פתיחה

הרעיון בדבר ספרייה לאומית חדשה לעם ישראל כאן בירושלים היא מן המיזמים הגדולים של העם היהודי. אולם מה משמעותה של ספרייה חדשה לעולם היהודי בירושלים? ובמה תתייחד ספרייה זו מכל יתר הספריות בעולם, בייחוד לנוכח היחס המיוחד שבין יהודים לספרים.

עמוס עוז ובתו פניה עוז־זלצברגר פרסמו לאחרונה את האגני־מאמין היהודי־חילוני שלהם, בספר שהם קראו לו "יהודים ומילים". ג'ורג' סטיינר מרבה לומר שהיהודים נָרים בטקסט יותר מכפי שהם גרים בָארץ. מילותיו האחרונות של ההיסטוריון הדגול שמעון דובנוב, אחרי שנורה למוות בגטו ריגה ב־1941, היו "יידן, שרייב און פארשרייב": יהודים, כתבו ומְעדו. זה הדבר האחרון שהיה לו לומר לעמו. המשיכו לכתוב. כאילו הכתיבה היא הפעולה המקודשת לנו מכול, כאילו עדותן של המילים היא מורשתנו לעולם.

הגמרא במסכת שבת (ד ע"א) מספרת על רבא שחיכה לרב המנונא כדי להתחיל בשיעורו, אך רב המנונא התעכב מפני שהאריך בתפילת מנחה. כשהגיע לבסוף נוף בו רבא: "מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה?". חיי עולם הם הלימוד, חיי שעה הם התפילה. האם יש בעולם עוד דת אחת שבעיניה התפילה היא עיסוק ארצי – הנאות העולם הזה – בהשוואה לנצחיות שבלימוד? אינני מכיר דת אחרת שהעמידה את הלימוד אפילו מעל לתפילה. שימו לב שהמועדים נקראים בתורה "מקראי קודש". המילה "מקרא" מציינת כידוע את התורה; משום שכבר מההתחלה, בתי הכנסת ואפילו המקדש עצמו היו לא רק מקומות תפילה אלא גם בתים למקרא, ולפירוש של כתבי הקודש.

ספרים, ומעשי הקריאה והכתיבה, הלימוד וההוראה, הפרשנות והדרשנות – כל אלה הם יסוד מוסד ביהדות. לפני כמה שנים שאל אותי שר החינוך הבריטי אם מוזר לי להתחיל את השנה במועד אחר מהחברה הסובבת: בא' בתשרי ולא באחד בינואר. ענית לו שהמועד שאדם חוגג בו את תחילת השנה תלוי במה שחשוב לו באמת בחיים. אבל מה הדבר החשוב ביותר ליהודים? בית הספר. הלימוד. לכן השנה היהודית מתחילה בחלק זה של העולם תמיד סמוך לפתיחת שנת הלימודים.

שר החינוך ענה לי, "הרב הראשי, יש לך אולי משהו שיוכל לעזור לנו, איזו אמירה, איזה משפט, שיעודד שנה של אוריינות?" אמרתי, "מה עושים היהודים בזמן הזה של השנה? אומרים 'כותבנו בספר החיים'. כשהיהודים חושבים על חיים, הם חושבים על ספר. זה כל העניין".

לכן, כשהקוראן קורא לנו "עם הספר", זו לשון המעטה במלוא מובן המילה. זאת כיוון שכפי שאני מקווה להראות להלן, אנחנו עם רק בגלל הספר. אני רוצה לצייר הערב תמונה, דיוקן, ולהציג את הַקְשֶר של הספרייה הלאומית החדשה. אני רוצה להראות שעם ישראל מתקיים בנקודת המפגש של שלוש עובדות שעיצבו את החיים היהודיים מתחילתם, ושהינן מיוחדות ליהדות, אולי ייחודיות באנשות כולה. בהמשך ניווכח כיצד הספרייה הלאומית עצמה ניצבת בנקודת החיתוך של שלושת הסיפרים הללו.

מהפכות בטכנולוגיית המידע

מה מרגש את כולם היום? טכנולוגיית המידע. אנחנו חיים בתוך מהפכה בטכנולוגיית המידע: המחשוב, האינטרנט והבינה המלאכותית. במבט עלי־היסטורי, זוהי מהפכת החדשנות התקשורתית הגדולה הרביעית בהיסטוריה. השלישית שבהן הייתה המצאת הדפוס באמצע המאה ה־15 בידי יוהנס גוטנברג בגרמניה וייליאם קֶקסטון באנגליה.

פריצת הדרך הממשית הראשונה בטכנולוגיית המידע הייתה המצאת הכתב. הולדת הכתב הייתה למעשה הולדת הציוויליזציה. לראשונה, הטכנולוגיה הפשוטה הזו אפשרה לידע האנושי להצטבר ולהתרחב מעבר ליכולת הזיכרון של אדם יחיד.

מה הייתה מערכת הכתב הראשונה? כתב היתדות במסופוטמיה. הכתב הומצא באופן בלתי־תלוי שבע פעמים בשבעה חלקים שונים של העולם: כתב היתדות במסופוטמיה, כתב החרטומים – ההירוגליפים – במצרים, האידיאוגרמות בסין, כתב עמק האינדוס, הכתב המינואי הידוע בשם Linear B, ולאחר מכן, ביבשת אמריקה, כתב המאיה והכתב האצטקי.

אבל יש בעיה בַּכתב. כל מערכות הכתב הקדומות – בין אם היו פיקטוגרמות, אידיאוגרמית או סימני־הברות – כללו כולן מספר עצום של סימנים שונים; מהכתב הסיני, שהיו בו 40 אלף אותיות שונות ונדרשו עשרים שנה רק כדי ללמוד אותן – ועד לגרסה הפשוטה, העממית והבסיסית ביותר של ההירוגליפים, שאפילו בה יש 450 סימנים. זו עדיין כמות עצומה. כשהכתב הוא מערכת סבוכה כל כך, התוצאה היא חברה היררכית, מפני שידיעת קרוא וכתוב תישאר תמיד נחלת אליטה קטנה שיש לה זמן ואמצעים ללמוד זאת. האליטה הזו הייתה מעמדי־הידע, ואילו ההמונים היו אנאלפביתים ועל כן נטולי כוח.

ההמצאה השנייה בטכנולוגיית המידע ששינתה את פני החברה התרחשה באותה תקופה שבה נולד עם ישראל. כוונתי להמצאת האלפבית. זו הייתה תפנית מכרעת. ואמנם, מדוע קרוי היה האלפבית "אלף בית"? בגלל האלף־בית העברי. הצורה

הרב אברהם אבינו, ככל הנראה, הוא האלף־בית הראשון

פסוקים מהתנ"ך, כפי שכתבם ילדי ישיבת ישיבת אורחיים, 1913

פסוקים מהתנ"ך, כפי שכתבם ילדי ישיבת אורחיים, 1913

פסוקים מהתנ"ך, כפי שכתבם ילדי ישיבת אורחיים, 1913

הראשונה של האלף־בית היא הכתב הידוע ככתב הפרוטו־שמי או הפרוטו־סינאי.

כתב זה נתגלה ב־1903 בידי הארכיאולוג הבריטי פלינְדֶרְס פיטרי במכרות אבן טורקוז בסרביט אל־ח'אדם שבמדבר סיני. הוא תוארך לסביבות שנת 1800 לפני הספירה, בערך בתקופתו של אברהם אבינו. ככל הידוע לנו, הכתב האלפביתי הומצא רק פעם אחת. כל כתב אלפביתי אחר בעולם הוא צאצא ישיר או עקיף של האלפבית הראשון. אמנם, האלפבית הראשון שציין באותיות את כל התנועות היה הכתב היווני, והוא גם הראשון שנכתב משמאל לימין. רבים חושבים לפיכך כי הוא האלף־בית הראשון, אולם מוצאו מן הכתב הפרוטו־שמי, הקדום ממנו באלף שנה. אלף, בית, גימל ודלת נעשו איפוא אלפא, בתא, גמא ודלתא ביוונית.

מה הייתה התוצאה? ובכן, אם אפשר לבטא את כל הידע בעולם במערכת סמלים בת 22 סימנים בלבד, כי אז, לראשונה בהיסטוריה, יש אפשרות לחברה שכולה אוריינית. זה הדבר שעשה את היהדות למהפכה בהיסטוריה האנושית; כי האוריינות נמצאת בלב רעיון כבוד־האדם כפי שהיהדות מבינה אותו. רק בחברה שכל השכבות בה יודעות קרוא וכתוב יכולה לפשוט ההכרה כי כל בני האדם עשויים בצלם אלוהים.

לכך התכוון הנביא ישעיהו באמרו "וְכָל כְּנִיךְ לַמּוֹדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם כְּנִיךְ" (ישעיה נד, יג). תיעוד ברור במיוחד לכך נמצא בספר שופטים, פרק ח. תושבי סוכות סירבו לתת אוכל לצבא גדעון עד שיכה את המדיינים. לאחר הניצחון חזר גדעון לסוכות, תפס נער אקראי ברחוב - ועל פי דרישתו הנער כתב לו "אֵת שְׂרֵי סֻכּוֹת וְאֵת זְקִנְיָהּ שְׂבָעִים וְשִׁבְעָה אִישׁ". שוו בנפשכם. לפני יותר משלושת אלפים שנה, גדעון מניח שסתם נער ברחוב יודע לכתוב. מתי נעשתה הקריאה והכתיבה נחלת כל הציבור באנגליה? ב־1870. לפנינו אם כן תופעה חריגה ביותר.

עם ישראל נעשה לציוויליזציה הראשונה, ובעצם היחידה, שהשתיתה את הישרדותה על חינוך. כבר במאה הראשונה, בהנהגתו של רבי יהושע בן גמלא, קיימו היהודים בארץ ישראל

מערכת חינוך חובה לכול היהודים היו לעם שגיבוריו הם מורים, שמבצריו הם בתי ספר, שתשוקתו אל הלימוד ואל חי הרוח. כך הוא עד היום, גם בקרב היהודים החילונים ביותר. סרגיי ברין, ממייסדי גוגל, אמר פעם לעיתונאי "באתי מאחת המשפחות היהודיות הרוסיות החילוניות הללו, שמצפות אפילו מהשרברב להיות דוקטור לפילוסופיה".

זו הנקודה הראשונה שלי: שהעם שלנו נעשה לעם בגלל הספר, כי הוא עמד על ערש המצאת הספר, על ערש הולדתו של האלפבית שאפשר לכל אדם לקרוא ספר. היהדות, ועם ישראל, באו לעולם ברזומנית עם הספר.

ברית ושיחה

הנקודה השנייה - וזה דבר שקשה לנו מאוד מאוד להבין ממרחק כה גדול של זמן - היא שהולדת המונותיאזם יצרה למעשה משבר ביחסים בין בני האדם לבין האלוה.

המונותיאזם איננו סתם צמצום מספרי - מאלים רבים לאל אחד. צמצום כזה כבר נעשה מוקדם יותר. ודאי שמעתם על פרעה אמנחותפ הרביעי הקונטרוברסיאלי, שנודע גם בשמו אחנתון. פרויד ורבים אחרים ראו אותו כמונותיאסט הראשון. אחנתון סגד לאל אחד: אל השמש. לא זו מהותה של היהדות. לא זו מהותו של המונותיאזם מבית מדרשו של אברהם. המהפכה האמתית של המונותיאזם איננה צמצום מספר האלים לאחד, אלא הרעיון שאלוהים נשגב מן היקום - שהרי הוא ברא את העולם, ועל כן איננו יכול להיות מוודה, אפילו באופן סמלי, עם משהו בתוכו.

מכאן שתהום אונטולוגית כבירה נכרתה בין האל לבין האנושות. אין זה הבדל כמותי - אלוהים גדול ואנחנו קטנים, אלוהים חזק ואנחנו חלשים. את ההבדל הזה הכירו כולם, גם הפוליתיאסטים. זה לא זה; בסוג המונותיאזם שלנו, אלוהים הוא סוג אחר לגמרי של ישות. בלתי נראה, בלתי ניתן לידיעה, בלתי ניתן לחיזוי. אל שאיננו יכולים לתמרן אותו בכשפים, לא להסביר אותו במיתוס ולא לפייס אותו בקרבנות. האלים בעולם העתיק היו קרובים. האדם חש אותם מכל עבר, בשמש, בירח,

בגשם, בסערה, בים, ובכוחות התוהו. בתודעה המיתולוגית, העולם נתפס כמלא באלים.

היהדות, כבר מן הפרק הראשון של ספר בראשית, מכחידה את העולם כולו במחי יד. היה זה הסוציולוג הגרמני מכס ובר שאמר שבראשית פרק א הוא רגע הולדתה של הציוויליזציה המערבית, שבה אין מאבק בין האלים או בין היסודות. אלוהים אומר - והעולם בא לידי הוויה. ובר קרא לזה "הסרת הקסם מן העולם", או במילים אחרות דה־מיתולוגיזציה שלו. לדבריו, כל המבקש למצוא את שורשי התרבות המערבית, את שורשי המדע והרציונליות, צריך לגשת לבראשית א.

אבל אם אלוהים מצוי הרחק כל כך מן העולם, איך יכולים אנחנו, בני התמותה השבירים, הטועים, והמוגבלים, להתייחס אל האל האינסופי? איך יכולים אנו, החיים בתוך הטבע, להתייחס לאלוהים שמעבר לו? זהו המשבר שלתוכו נולדת היהדות. התשובה שהתורה נותנת פשוטה מאוד. התשובה היא הלשון. אלוהים מדבר. וכשאנחנו מדברים אל אלוהים, אלוהים מאזין. זוהי אבן היסוד. לפתע, ביהדות, יש ללשון השלכות כבירות וגורליות שלא היו לה מעולם קודם לכן. אלוהים בורא את העולם במילים. "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר - וַיְהִי אוֹר" (בראשית א, ג). בבוראו את האדם בצלמו, המתנה הגדולה ביותר שהעניק לנו הייתה כוחן של המילים בהן משתמשים היהודים מאז ללא הרף. לפני שנים הפיקה הבי־בי־סי סדרה על דתות העולם הגדולות. לבסוף הגיע המגיש לפרק על היהדות. הוא נכנס לשיביבה הומָה וראיין את אלי ויזל ובפנותו אליו אמר, "פרופ' ויזל, היהדות עושה רושם של דת קולנית מאוד. האם יש ביהדות גם דבר הקרוי שתיקה?" ויזל חשב לרגע, וענה: "היהדות מלאה בשתיקות. פשוט אנחנו לא מדברים עליהן".

בתיאור בריאת האדם (בראשית ב, ז) מסופר כי ה' יצר את האדם "עֲפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפָּח בָּאָפִי נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה". את הביטוי האחרון מתרגם אונקלוס "רוּחַ מִמְּלָאָ". האדם נעשה ישות מדברת. ה' נתן לאדם את כוחן של המילים, והוא שאיפשר לאדם לקרוא לחיות בשמותיהן. השפה היא המתנה

הגדולה ביותר של אלוהים לאדם. השפה היא אותו "גשר צר מאוד" המגשר על התהום שבין סופיות האנושיות לאינסופיותו של אלוהים.

וכך, לפתע פתאום, הכול עומד על השפה, על אלוהים המסוגל לדבר אלינו ועל היכולת שלנו לשמוע את הדיבור הזה. פירוש הדבר היה שהיהדות היא דת של מילים קדושות יותר מכפי שהיא דת של מקומות קדושים ואנשים קדושים, אף כי יש בה מקומות קדושים הלא היא ירושלים עיר הקודש, ואנשים קדושים - הלא הם הכוהנים. אך מעל לכל, היהדות היא דת של מילים קדושות. שם תמצאו את אלוהים. פתחו ספר תורה. קראו. בשל הדבר הזה הייתה היהדות תופעה כה חדשנית בציביליזציה.

זהו רעיון מתוחכם. היו שתי תרבויות שחשבו במונחים אלה, שתי התרבויות הראשונות שנפרדו מהמיתוס. האחת היא ישראל הקדומה. השנייה - יוון הקדומה. שתיהן מתייחסות ללשון ברצינות רבה. אבל יש הבדל משמעותי בין תפיסת הלשון ביהדות, המתבטאת בביטוי "ויאמר אלוהים: יהי...", לבין התפיסה היוונית.

אנחנו יודעים זאת מפני שהיאוריית הלשון של אפלטון אומצה לימים בידי הוגה יהודי, פילון האלכסנדרוני, שהיה מושפע מאוד מהמחשבה ההלניסטית. פילון פיתח את רעיון הלוגוס, "הדְּבָר", שהשפיע עמוקות על הנצרות. הבשורה על פי יוחנן, הפותחת במילים המפורסמות "בראשית היה הדבר", התגלגלה לנצרות דרך פילון. וכך פיתחה הנצרות תפיסה אפלטונית של הלשון, השונה מזו היהודית.

די אם נאמר, במסגרת זו, שבלב היהדות נמצא הרעיון החשוב המצוי בתיאור חג השבועות. כידוע, בנאומו האחרון של משה אל בני ישראל, בספר דברים, הוא מוכיר להם את החוויה האדירה של מעמד הר סיני, ואומר שנשמע שם "קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יָסֵף" (דברים ה, יט); ביטוי חשוב ומוכר, דווקא מפני שהוא דו משמעי. כפי שמציין רש"י, "ולא יסף" יכול להתפרש כ"חדל", "לא הוסיף" - אבל גם, כפי שמתרגם אונקלוס, "לא פסק" לעולם. אנו נותרים בערפל: האם קולו של מעמד הר סיני נשמע פעם אחת ודי, או ממשיך ובוקע עד היום?

הסתירה יושבה בכך שמדובר בשתי צורות תקשורת, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. התורה שבכתב ניתנה פעם אחת ולא עוד, ואילו התורה שבעל פה אינה חדלה לעולם. מימי משה ועד היום מיישמים יהודים את המנדט שנתן להם ה', לפרש את דבריו מחדש בכל דור.

היהדות היא, בקצרה, שיחה מתמשכת בין הקול האלוהי שנשמע בסיני פעם אחת ואין בלתה, לבין הפרשנות האנושית של המילים, הנמשכת בכל דור ודור מאז. השיחה הגדולה הזו לא תמה מעולם. השיחות השבועיות שלי על פרשת השבוע קרויות בגרסתן האנגלית "ברית ושיחה", מפני שהברית היא הדדית. אלוהים כרת אותה עם ישראל. ישראל כרת אותה עם אלוהים. ועם זה, היהדות כולה היא אותה "שיחה" מתמשכת בין ישראל לבין אלוהים, שיחה המנסה להבין את דבר ה' לכל־הזמנים באופן שיעשה אותו גם לדבר ה' לזמן־הזה.

מכל זה נובע דבר בלתי רגיל. כולנו יודעים זאת, אבל בדרך כלל לא עוצרים לחשוב על כך. את אלף השנים הראשונות לאחר שמשה קיבל תורה מסיני, בערך מהמאה ה־13 לפני הספירה עד המאה השלישית לפני הספירה, בילה עם ישראל בחיבור פירושים לתורה. הלא הם ספרי הנביאים והכתובים. אלף שנים נוספות נדרשו לחיבור פירושים על פירושים אלה, בדמות המדרש, המשנה והגמרא. ואז, למשך כאלף שנים נוספות, עסק עם ישראל בחיבור פירושים לפירושי־פירושים אלה: מפרשנות המקרא ועד פסיקת הלכה, משירה דרך פילוסופיה עד מיסטיקה.

וכך, לאורך שלושת אלפים שנה - מסביבות שנת 1300 לפני הספירה עד למאה ה־18 לספירה - כמעט כל מילה שיהודי כתב הייתה בדרך זו או אחרת פירוש לתורה. רק במאה ה־19 החלו היהודים לפתח את ספרות ההשכלה, שלא הייתה פירוש לתורה, לפחות לא באופן ישיר. היהודים נעשו לציוויליזציה של טקסט לא רק מן הסיבה שצינתי קודם, כיוון שהם עמדו על ערש המצאת האלפבית, אלא גם מפני שבמונותיאזם האברהמי אלוהים המצוי מעבר לטבע נמצא בטקסט. במילות התורה.

הטקסט הופך לתכונה המאפיינת של היהדות בשני מובנים.

המשכן החדש, המבנה החדש של משרד המבחן

המשכן החדש, המבנה החדש של משרד המבחן

המשכן החדש, המבנה החדש של משרד המבחן

המשכן החדש, המבנה החדש של משרד המבחן

המקובלים, ולפניהם הנביאים, ראו את התורה כמין כתובה, שטר נישואין בין האל האוהב לעמו האהוב. ואפשר גם לתפוס אותה, ולכך אני נוטה יותר, כחוקתו הכתובה של עם ישראל כאומה בריבונות האל. כך או כך, היהודים נעשו לעם הטקסט משתי סיבות: בשל המצאת האלפבית, ומפני שרק באמצעות מילים אפשר לקיים מערכת יחסים משמעותית עם אלוהים.

האומה הגלובלית

וכאן אני מגיע לנקודה השלישית והאחרונה, שמבחינות מסוימות היא הנוקבת מכולן. היא נולדה מתוך שני משברים גדולים. הראשון הוא גלות בבל, במאה השישית לפני ספירת הנוצרים, והשני, שהשפעתו הייתה רבה יותר, הוא המאורעות הטרגיים בשתי המאות הראשונות לספירה: הכיבוש הרומי, חורבן בית שני, כישלון מרד בר־כוכבא והגלות. מציאות זו העלתה את השאלה - האם היהודים, שאינם עוד אומה ריבונית בארצה, אלא הם פזורים על פני בתבל, עודם לאום?

בכל מובן מקובל, התשובה צריכה להיות 'לא'. מהו לאום? קבוצה של אנשים החיים באותה ארץ, דוברים אותה שפה, נתונים לשלטון אחד, חולקים אותה תרבות ושותפים לאותו גורל. בכל אחד מהמובנים הללו, היהודים לא היו לאום. הם לא חיו באותה ארץ. הם היו פזורים בארבע כנפות תבל. הם לא דיברו אותה שפה בחיי היומיום. רש"י דיבר צרפתית. הרמב"ם דיבר ערבית. הם לא היו כפופים לשלטון אחד ולתרבות אחת. בעלי התוספות חיו תחת משטר נוצרי, והר"ף והרמב"ם תחת משטר מוסלמי. גם הם לא היו שותפים לאותו גורל. בימי מסע הצלב הראשון, ב־1096, כשיהודי צפון אירופה נטבחו, יהודי ספרד נהנו מתור הזהב שלהם. לעומת זאת, כשיהודי ספרד ופורטוגל גורשו, ב־1492 ובי־1497, ונאלצו לנדוד בעולם במשך מאה שנה, יהודי פולין חוו תור־זהב משלהם. ליהודים לא היה דבר מן הדברים המגדירים לאום. ובכל זאת הם ראו את עצמם כלאום, וכך גם ראו אותם אחרים.

איך זה היה אפשרי? התשובה נעוצה בעובדה יוצאת־דופן בה מאוד הנוגעת לשבועות ולמתן תורה. תבינו מה יוצא־דופן בה

אולם הקונצרטים של הספרייה הלאומית

אולם הקונצרטים של הספרייה הלאומית

אולם הקונצרטים של הספרייה הלאומית

אולם הקונצרטים של הספרייה הלאומית

אם אשאל אתכם שאלה פשוטה מאוד. מה בא קודם בחייה של אומה: הקרקע או החוקה? המקום או המבנה המדיני? הארץ או המשפט? התשובה מובנת מאליה. קודם יש מקום, ואז באים אליו האנשים, ומתפתחים בהדרגה לכדי אומה. הם מפתחים מוסדות פוליטיים. הם מעמידים שלטון המחוקק חוקים. קודם הקרקע, אחר כך החוקה. אין לכך יוצאי דופן להוציא אחד. עם ישראל. הוא החריג היחיד מן הכלל הזה בכל ההיסטוריה. התורה ניתנה במדבר. קודם באה החוקה, ורק אחר כך, דור שלם אחר כך, באה הקרקע, מקרה יחיד במינו.

לפרט הזה הייתה משמעות היסטורית גורלית. כי פירושה היה שאפילו בגלות, אפילו בתפוצות, עם ישראל אמנם יישאר בלי קרקע, אבל עדיין תהיה לו חוקה. הוא אולי יישאר בלי ארצו, אבל תישאר לו הברית. זה לבדו מה ששימר אותו כעם בתפוצות. אלוהים אמר זאת במפורש. תאמינו או לא, זה כתוב בתורה. בסוף הקללות הנוראות של התוכחה בפרשת בחוקותיי, ה' אומר – ”וְאִףּ גַּם זֹאת: בְּהִיוֹתְם בְּאֶרֶץ אֲנִיָּיִהם לֹא מֵאֲסֹתִים וְלֹא גְעֻלֹתִים לְכַלְתֶּם לְהַפְרִיטִי אֶתֶם” (ויקרא כו, מד). היות שהברית קדמה לארץ, היא נותרה תקפה גם לאחר שהארץ אבדה.

במאה העשירית, בבבל, רב סעדיה גאון התחבט בשאלה הזו. איך ייתכן שאנחנו, הפוזרים על פני כל תבל, עדיין אומה? התשובה שלו הייתה למטבע לשון: "אין אומתנו אומה אלא בתורתיה." בגלל התורה, ורק בגללה, יהודים בכל העולם שמרו אותן מצוות, קראו אותם כתבי קודש, חגגו אותם מועדים ואמרו אותן תפילות פחות או יותר. הם אפילו הפנו את פניהם אל אותה נקודה, אל ירושלים, כשהתפללו.

וכך היו היהודים להיכפו של מעגל שמרכזו ירושלים. הם נעשו לקהילה הווירטואלית הראשונה, התורה תפקדה כאינטרנט הראשון, ועם ישראל היה לאומה הגלובלית הראשונה – ובמשך אלפיים שנה גם היחידה.

מה שנראה לכל העמים כחדש וחדיש, רעיון הגלובליזציה, בעינינו היהודים הוא ישן נושן. כבר אמר זאת היינריך היינה בביטוי נפלא וקולע מאין כמוהו: התורה היא "מולדתו הניידת

של היהודי". כל מקום שהיהודים נשאו אליו את התורה נעשה לביתם. ביום כיפור, בשעת נעילה, אנחנו אומרים באחד הפיוטים משפט נוקב, פולח, כמעט לבלי שאת: "אין לנו שויר, רק התורה הזאת". זו זעקתם של היהודים לפני תקומת מדינת ישראל. ריבונו של עולם, איבדנו הכול. נשארה לנו רק התורה. נשאר רק הטקסט שאפשר לשאת אותו לכל מקום שהולכים אליו, והוא שאפשר ליהודים להרגיש בבית גם כשאיבדו את ביתם – כי הם ידעו שהתורה עוד תישא אותם יום אחד בחזרה אל ארץ ישראל ואל ירושלים עיר הקודש.

שלושת הדברים הללו, שכל אחד מהם ייחודי, הם שעיצבו את מהותה של הזהות היהודית. היהודים נעשו עם הספר לא רק מפני שהיו שם עם המצאת האלף־בית; לא רק בזכות המונותיאזים מצאו היהודים (או שמא נאמר: נכפה עליהם למצוא), את אלוהים במילים. היהודים ברחבי העולם נקשרו זה לזה באמצעות הספר שקראו כולם, הספר אותו חרתו על לוח לבם, הספר אשר את הכתוב בו קיימו. הטקסט שמר על היהודים מאוחדים ומלוכדים כלאום אחד. מכל בחינה שהיא, התורה היא שעיצבה את התופעה הייחודית הזו, עם המוסף להתקיים רק בגלל ספר.

אכן, אפשר לדמות את התורה, וגם את עם ישראל, למתכונת העמוד ב"מקראות גדולות": טקסט מרכזי מוקף פירושים. כך היא התורה ופירושה ופירושי־פירושה, כך הוא עם ישראל ובמרכזו ירושלים, עיר הקודש. כל הקהילות בעולם הן כמו פירושים לטקסט המרכזי, כי בכל מקום שיהודים נמצאו בו, בכל קהילה, בכל תקופה, הם הוסיפו את הפירוש שלהם; וכך, אף על פי שחיו בתרבויות שונות ובארצות שונות ובלשונות שונות, הם נשארו חלק מהשיחה האחת והמתמשכת בין עם ישראל לבין אביו שבשמיים, שיחת הייעוד והברית.

מימוש החזון: הספרייה הלאומית המתחדשת

כל אחת משלוש התופעות הללו חשובה כשלעצמה, אבל ייחודן הגדול מתבלט כשהן מצטרפות יחדיו. ביחד הן פותחות אפשרויות יוצאות דופן כשהן עומדות ברקע מיום הספרייה

הלאומית בירושלים. אפרט ברשותכם את השלכותיהן.

ראשית: היהדות נולדה בתוך מהפכה בטכנולוגיית המידע, מהפכת האלפבית ועכשיו אנחנו מצויים במהפכה נוספת באותו תחום – שאגב, מובילים אותה במידה רבה יהודים, כגון סרגיי ברין מגוגל ומארק צוקרברג מפייסבוק. כמו לפני שלושת אלפים ושמונה מאות שנה, כשהמצאת האלפבית פתחה את שערי הידע בפני כל שכבות הציבור, גם עכשיו, במאה ה־21, אנחנו יכולים לתפוס את המהפכה בקרניה ולרתום אותה לאותן מטרות; ולספרייה הלאומית יכול להיות חלק חשוב בכך. היהדות רואה את הדמוקרטיזציה של המידע כבסיס לכבוד האדם ולשוויון.

האמת היא שרעיון השוויון היהודי הוא היחיד שיש לו סיכוי להצליח. אסביר למה. כל תורות השוויון האחרות מתבססות או על שוויון בכוח או על שוויון בכסף. אבל בשני סוגי השוויון הזה יש בעיה מהותית. האם תוכלו לשות בעיני רוחכם יהודים שיסכימו אי־פעם להעניק לכל כוח שווה? שכחו מכך! הבעיה היא שכוח וכסף, הון ושלטון, שניהם הם מה שאני מכנה סחורות חומריות. וסחורות חומריות, ככל שתינתנו יותר מהן לאחרים כך יהיה לכם פחות. אם יש לכם כוח שלטוני מוחלט, ואתם מחליטים לחלוק אותו עם עוד תשעה אנשים, תישאר לכם עשירית ממנו.

אם יש לכם אלף שקל ואתם חולקים אותו עם עוד תשעה אנשים, יישארו לכם רק מאה שקל. אבל אם יש לכם כמות מסוימת של ידע, ואתם משתפים בו עוד תשעה אנשים, האם נשאר לכם עכשיו פחות? להפך, אולי אפילו יש לכם יותר. "מכל מלמדי השכלתי". ככל שאנו מרבים ללמד אחרים כך אנו לומדים יותר. כוח וכסף, לפחות בטווח הקצר, הם משחקי סכום אפס. אם אני נותן נשאר לי פחות. לכן הכסף והכוח, ההון והשלטון, הכלכלה והמדינה, הם תמיד זירות של עימות. הידע איננו כזה, כי ככל שאני נותן יותר כך יש לי יותר.

משום כך הגרסה היהודית לחברה שוויונית – חברה שבה כל אחד ואחת מממש את מלוא צלם אלוהים שבו בזכות גישה לחינוך ולידע – היא צורת השוויון היחידה שבאמת עובדת, ושתמשיך לעבוד. אם תצליח הספרייה הלאומית לפתוח את אוצרות הידע

שלה בעזרת דיגיטציה וקיוון, ותנגיש לכול את כל החומר שלה בעזרת המודם או חיבור הבלוטות', זו תהיה מהפכה. עד כאן ההשלכה הראשונה.

מספר שתיים: בעולם היהודי השסוע של זמננו, כשהפער בין דתיים וחילונים גדל והולך, הספרייה הלאומית יכולה ליצור חיבורים בין יהודים. כמו שאמרתי, אם יש דבר אחד שגם יהודים חילונים מאמינים בו מעומק לבם, הרי זה שלכולנו יש חלק במורשת ספרותית ואוריינית גדולה, והיא שעושה את עם ישראל למה שהוא. זה מה שניסה עמוס עו לומר לנו. זה מה שעשתה ד"ר רות קלדרון בנאום הבכורה שלה בכנסת – אישה יהודייה חילונית שקמה ונתנת שיעור גמרא בכנסת. זה היה שיעור מבריק, וגם דרך נאה לומר "יודעים מה? הטקסט הזה שייך לכולנו". "תוֹרָה צְנָה לנו מִשָּׁה, מוֹרְשָׁה קְהֵלַת יַעֲקֹב" (דברים לג, ד).

קמפיין שפיץ את בשורת הספרייה הלאומית, כך שכולם ידעו להתחבר מרחוק למשאבי הידע שלה, הוא דרך להפוך את הטקסט היהודי ואת הפרשנות היהודית למה שתורה שבעל פה נועדה להיות: שיחה מתמשכת, רבת־קולות, בין יהודים על ייעודם. אנחנו אוהבים להתווכח. נראה לי שאנחנו לא מכירים צורות שיחה אחרות. בשיחה פומבית שערכתי עם עמוס עו, משפט הפתיחה שלו היה "אני לא חושב שאסכים עם הרב זקס בכל דבר, אבל האמת היא שברוב הדברים אני לא מסכים עם עצמי". הספרייה הלאומית תוכל להעביר לכל יהודי את המסר – כל אחד מאתנו הוא אות בספר התורה. כל אחד הוא חלק מהשיחה היהודית.

ולבסוף, ממה שאמרתי על התורה המקיימת את עם ישראל כעם גלובלי עולה שהספרייה הלאומית שתיבנה כאן בירושלים איננה יכולה להיות רק ספרייה לאומית, מקומית. היא מוכרחה להיות ספרייה גלובלית, כי הספרים הם ששמרו על אחדותנו כעם גלובלי. כמה נפלא יהיה אם באמצעות האינטרנט והדיגיטציה של כל כתבי היד, הספרים וכתבי העת בספרייה הזו, תהיה לכל יהודי בכל מקום בעולם גישה ישירה למורשתו. כמה נפלא יהיה אם במקביל לבניין הספרייה היהודית החדשה הזו יתקיים קמפיין

עולמי של אוריינות יהודית, שיצית את דמיונם של יהודים ברחבי העולם, דתיים וחילונים כאחד.

על כן אני מקווה וחולם כי יום יבוא והאורחים הרשמיים של מדינת ישראל, נשיאים וראשי ממשלות ואפיפיורים, יובאו תחילה לא ליד ושם, עם כל חשיבותו העצומה, אלא לכאן, לספרייה הלאומית והבינלאומית החדשה, שאני מציע שכותרת־המשנה של שמה תהיה "בית הספרים של עם הספר". הבה נראה לעולם לא רק איך היהודים מתו, אלא איך היהודים חיים.

עליי לספר לכם דבר אישי מאוד. האתאיסט החביב עליי, ניטשה, היה מגדולי כל הזמנים מפני שהיה כן וישר מאין כמוהו. רבים חושבים שהוגה מעמיק זה היה אנטישמי. אין זה נכון. ניטשה לא שנא את היהודים, אבל הוא שנא מאוד את היהדות. נוצרים רבים שנאו את היהודים כי לא התנצרו. ניטשה נטר ליהדות מן הסיבה ההפוכה: על שהולידה את הנצרות. הוא ראה את היהדות ואת הנצרות גם יחד כ"מרד העבדים במוסר", כלשונו. היהדות והנצרות הן מה שקרה כשעבדים גברו על אדוניהם וכפו על הכול את קוד ההתנהגות והחשיבה שלהם.

ניטשה ראה את היהודים, בצדק, כיריביו החזקים ביותר. הוא הגדיר את הפילוסופיה שלו כ"הרצון לעוצמה". אני מגדיר את היהדות כרצון בחיים. אלה הם עקרונות מנוגדים. אם להגדיר זאת בפשטות – ניטשה ניסח את הבחירה האנושית הנצחית בין רעיון הכוח לבין כוח הרעיונות. היהדות הראתה לעולם את כוחם של רעיונות, רעיונות פשוטים היכולים לשנות את העולם לא באמצעות מלחמה אלא על ידי חינוך. וכזו הייתי רוצה שתהיה הספרייה היהודית הלאומית והבינלאומית החדשה.

את בוגיה של הארץ הזו, את גיבורי המדינה, הניע רעיון אחד: חזון שיבת ציון. זהו חזונם של הנביאים כולם. ירמיהו ביטא אותו בין היתר במילים "וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתָךְ נְאֻם ה', וְשָׁבוּ כְּנִים לְגְבוּלָם" (לא, טו). את בוגיה של הספרייה הלאומית החדשה עשוי להניע ולרומם חזון מפורסם לא פחות ומפואר לא פחות של נביאינו. זהו החזון שישעיהו ביטא במילים "וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הָר ה', אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וַיְרַגְּנוּ מִדְּרָכָיו

המשכן החדש | المقر الجديد | The New Complex

המשכן החדש | المقر الجديد | The New Complex

המשכן החדש | المقر الجديد | The New Complex

המשכן החדש | المقر الجديد | The New Complex

וַיַּלְכְּהָ בְּאֶרְחַתָּיו, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם" (ב, ג). יום יבוא וכל עמי העולם יכירו בכך שכוחם של הרעיונות גדול מרעיון הכוח. ביום ההוא, תצא תורה מציון ודבר ה' מירושלים. הבה נראה לעולם את פניה האחרים של ישראל: את עם הספר, החי בארצו של הספר, שלשון הספר היא לשונו, ושנופי הספר הם נופיו. הספר הזה היה מקור השראה למיטב החזונות המוסריים ולפסגת השירה הדתית. בנייתו של בית הספרים לעם הספר היא מיום שבכוחו להביא ברכה לא רק לעם היהודי בישראל ובתפוצות, אלא לעולם כולו. יהיה רצון שהתוכנית הגדולה הזו תתממש במהרה בימינו, אמן.

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה (1991-2013) זוכה " פרס טמפלטון" היוקרתי לשנת 2016.

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

הרב הלורד ג'ונתן זקס מי שהיה רבה הראשי של בריטניה

כיצד מתכננים ספרייה לאומית במאה העשרים ואחת?

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

אורן וינברג

מרחבים שקטים בעולמנו גדוש הפרעות הרעש, אלא יש צורך בבניין המשקף את שיטות המחקר העדכניות ביותר במדעי הרוח והחברה, שייצרו סביבה נאותה לחוקרים הבאים בשעריו וחוויה איכותית לקהל הרחב.

מחקר ועיון

הספרייה החדשה צריכה לשקף את המעבר ממחקר המבוסס על אינטראקציה אישית, בין פריט לבין החוקר, למחקר בינתחומי המתיחס לפריטים מגוונים ומשלב לעתים מחקר קבוצתי. הספרייה היא אספקלריה של שיטות עבודה עדכניות, המאפשרות גישה מהירה הן לקורפוסים עצומים של מידע והן ליחידות מידע בודדות בהקשרים שונים.

הספרייה תאפשר קיום קשרי גומלין טובים יותר, לא רק בין החומרים האצורים לבין החוקרים, אלא גם בין החוקרים לבין עצמם. חוקרים נמשכים לספרייה לאו דווקא בשל המשאבים המצויים בה, אלא בזכות האפשרות לחקור חלק מהזמן לבד בתנאים אופטימאליים, ולבלות חלק אחר בהתרועעות עם אנשים המעוניינים לחלוק עמם ידע ורעיונות. בספרייה בת־זמננו, כל המתחמים המיועדים למשתמשים ולמבקרים, לרבות שטחי החוך, מתוכננים באופן המאפשר ומעודד אינטראקציה בין אנשים.

פתיחות ונגישות בלתי־אמצעית

עידן המידע לא הכהה את הצורך העז לקיים אינטראקציה בינאישית, ולצפות בפריטים המקוריים, ללא תיווך מיותר, ולמרות האפשרות לצפות באמצעים אלקטרוניים בהרצאות ובהופעות, לא נחלש הצורך האנושי להשתתף באירועים חיים. המבנה החדש יכלול אודיטוריום גדול וכן אולמות נוספים שיאפשרו קיומם של אירועים שבהם יוכלו להשתתף קהלים נרחבים. הוא גם יכלול חללי תצוגה גדולים שיאפשרו לקהל הרחב לחזות בפריטים נדירים ומיוחדים שעד עתה היו שמורים בכספות הספרייה ומינים ליחידי סגולה.

הרמוניה של מכלולים

ביסוד תכנון משכנה החדש של הספרייה עמד הרעיון לאגד יחדיו חמישה מכלולים שלהם תפקידים משלימים ולעתים מנוגדים: מחקר ועיון, חינוך ותרבות, שטחים ציבוריים, תפעול הספרייה ומטמונים. למרות השוני באופיים של מכלולים אלה, נשען תכנון המבנה על התפיסה הגורסת כי כל חלקי הבניין משרתים חזון אחד, משתלבים היטב זה בזה, מאפשרים מעבר נוח ביניהם וניבטים זה אל זה בנקודות מסוימות. כך לדוגמא, המבקר שאינו נכנס לאזורי המחקר והעיון אלא שוהה במכלולי התרבות והחינוך ובשטחים הציבוריים בלבד. יכול לחזות בפעילות המחקרית המתקיימת בליבת הספרייה, ולקבל השראה ממנה.

קיימות וגמישות

הקפדה יתירה הושמה בתכנון הבניין על יצירת תנאים מיטביים לאוצרות הרוח של העם היהודי וישראל. בסיועם של אנשי מקצוע מן השורה הראשונה נקבעו סטנדרטים גבוהים בתחום אקלים הבניין ואבטחתו, והובאו בחשבון שיקולים שיאפשרו קיימות תפעול ואחזקה לאורך שנים ארוכות.

בשל ההכרה שקצב השינויים הטכנולוגיים והאחרים בתקופתנו מהיר ביותר ובמיוחד בכל הקשור לתפקודן של ספרייות, מתאפיין הבניין החדש בגמישות מרבית לשינויים בעתיד. תכנון המבנה החדש מתבסס על ההנחה כי נוסף על שחיקה טבעית של תשתיות ושינוי בשיטות טכנולוגיות, יש להתחשב בכך שבעתיד הלא רחוק יידרשו שינויים בחלוקה הפנימית של הבניין ואף ביעודם של חלק מהחללים. התפיסה התכנונית של הבניין מאזנת אפוא בין מתן מענה הולם לצורכי תפקידי הספרייה לבין שמירה על מודולריות מסוימת, שתקל על ביצוע השינויים שיידרשו.

מור אורן וינברג מכהן כמנהלה הכללי של הספרייה הלאומית החל מ־2010.

תיאור פרויקט

הרצוג ודה מרון

המעבר מהמילה המודפסת למילה על המסך מצריך חשיבה מחודשת על טבעה של הספרייה גם כמוסד וגם כמבנה. על מנת לשמור על הרלוונטיות שלהן בעידן המידע, ספריות בנות זמננו נדרשות לתת למשתמשיהן את הפונקציונאליות ואת המרחב האיכותי האופייני לבניין ספרייה מסורתי, אך באותה עת לייצר מרחבים ותפקודים נוספים שימשכו קהל חדש. באופן דומה, תכנון בניין חדש בירושלים כרוך ברצון להגיב למסורות האדריכליות של אתר טעון־היסטורית זה, יחד עם השאיפה להקים מבנה מתאים לעיר העכשווית המשתלב באתר המסוים שנבחר עבורו. אלה האתגרים התוחמים את הצעתנו לספרייה הלאומית של ישראל.

לירושלים שני אזורים עירוניים עיקריים. המרכז ההיסטורי נמצא במזרח, והאזור המנהלתי והתרבותי המודרני ממוקם במערב המפותח והחדש יותר. העיר העתיקה, הצפופה ואשר רובה מדרחוב, היא הבסיס לדימוי השולט של ירושלים. בניגוד לעיר העתיקה, המבנים בעיר החדשה הם רבגוניים, עומדים בפני עצמם ותחבורה ממונעת מקשרת ביניהם. זה האזור שבו נמצא אתר הספרייה הלאומית של ישראל.

האתר הוא מגרש משופע בן שלוש צלעות בצומת שדרות רופין ורחוב קפלן. העמדת הספרייה הלאומית בין מוזיאון ישראל מדרום לבין משכן הכנסת ממזרח, תציב אותה בין המוסדות הבולטים בירושלים ותיצור הרחבה של נוף הגנים השזור באזור. בניין הספרייה יהיה עצמאי ויחד עם זאת יהיה חוליה מקשרת בין מבני התרבות לבין המוסדות האזרחיים שסביבו. גן מצמחי הארץ ובו מתחמים ציבוריים ופרטי אמנות יקיף את הספרייה ויחבר בין הפעילות בתוך הבניין לסביבה החיצונית. מבקרים שיבואו ליהנות מהחוויה התרבותית ימצאו את עצמם בכפיפה אחת עם תושבי הסביבה ועם חוקרים ואנשי צוות המשתמשים בספרייה בקביעות.

מתחם תערוכות, אודיטוריום, מרכז ילדים ונוער, חנות ספרים, בית קפה ומסעדה יקיפו את אולם הקריאה. מגוון הפעילויות והחיבור לעיריבטיחו והספרייה תמשיך להיות מוסד איתן וחיוני גם בעתיד. העיצוב שלנו מחובר להקשר ומשקף את שאיפותיה של הספרייה הלאומית של ישראל. הוא פתוח ושקוף ובה בעת מעוגן

במסורותיהן של הספריות הגדולות בעולם ובמסורת של העיר עצמה. כפי שהיה תמיד, הספרים נותרים במרכז. הם יוצרים את המסד ומאזנים את המשיכה המתמדת שיוצרת הטכנולוגיה המשתנה ללא הרף. הספרים משרישים את הבניין ונראים לעין כל בחלל המרכזי. רכיבים דמויי ויטרינות יוצרים את שתי הקומות התחתונות וחושפים את תוכן הספרייה ופעילויותיה לעוברים ושבים ברחוב. מעליהן, חלל חצוב המכיל אבן, מאחד את הפרויקט ומבטא את האופי המסיבי של האדריכלות ההיסטורית של ירושלים.

באר הספרים

מטמונים תת־קרקעיים יכילו את רוב האוסף החומרי של הספרייה ויהוו את מסד הבניין. חלל ריק, חבנוי ממעגלים מוסטים וששיאו בצוהר מעגלי גדול, עובר בכל אחת מהקומות ומחבר את אולם הקריאה, את המרחבים הציבוריים ואת האזורים התפעוליים אל האוסף שנמצא למטה. מדפי עץ על דפנות החלל מניחים לספרים לעצב את החוויה החזותית של המרחב. בשטח העיקרי של אולם הקריאה ובמרכז החלל יימצאו עמדות עבודה לשימוש החוקרים. ספרים מקיפים את הקורא.

ויטרינות

חמש ויטרינות מלבניות חושפות את שתי הקומות הראשונות של הספרייה לרחוב ולגן. ביסוד הצלחתה העתידית של הספרייה יעמדו שקיפות פעילויותיה ואוספיה. תבנית הוויטרינות מאפשרת מגוון תצורות מרחביות ויחסי גומלין תוכנתיים. מתחמי קריאה גדולים ופתוחים נמצאים בוויטרינה המרכזית ומכילים את באר הספרים. הוויטרינות הסמוכות מכילות שטחים בקנה מידה קטן המתאימים לאוספים שונים של הספרייה, ואלה מספקים לקוראים אזורי קריאה אינטימיים הפונים לנוף. הוויטרינה הדרומית מכילה את האודיטוריום ואת המסעדה הנפתחת אל הרחבה הציבורית שבחץ.

אבן חקוקה

נפחו העליון של הבניין מפוסל כאבן מגולפת שסביבתה עיצבה את צורתה. תכנית שלושה־הצלעות משקפת את צורת האתר. החזיתות במזרח, במערב ובצפון מוסטות מגבולות המגרש ומתעגלות קלות בכוונה לחבוק את הולכי הרגל החולפים על פני הבניין. החזית הדרומית חתוכה, בניצב לציר המרכזי של מוזיאון ישראל הסמוך, ומוגבהת עד המדרגה התחתונה של מסד הכנסת. באופן דומה, החזית הצפונית מוגבהת ביחס לקנה המידה העירוני של משרד האוצר הסמוך. כפי שתיראה מן הכנסת, המזרחית לה, צורתה המעוגלת של הספרייה שומרת על הנוף הנצפה בכיוון מערב. הסלע איננו פיסולי בעלמא. הגוש המורם מעניק צל ומבנהו המינרלי מוסיף מסה תרמית המבודדת את המתחמים הפנימיים. מסה תרמית והצללה בשילוב עם קולטים סולריים על הגג ועם מצבור סלעים תת־קרקעי (המספק אוויר קריר טבעי) מבטיחים את קיימותו של המבנה. הצורה חסונה, אך כפופה בענווה למרחב שלה ולסביבתה הטבעית.

חזויית המבקרים

הסלע החקוק ובסיס הוויטרינה השקופה מצטלבים בכניסה הראשית ברחוב קפלן ממזרח. רחוב קפלן מוגבה ולכן יש צורך בוויטרינה מוגבהת החצובה אל תוך הסלע ומאפשרת גישה ישירה לחלל הפתוח שבמרכז הספרייה. תוכן ציבורי פרוס בכל המבנה, אך עיקרו מצוי בקומת הכניסה ובתוך מסת הסלע. קירות מסת הסלע מכילים חללים המיועדים לתערוכות, לבית הקפה, לחנות הספרים ולמרכז הנוער שמדרום. תנועה מעגלית רציפה מאפשרת למבקך לנוע דרך הקומה וסביב אולם הקריאה שבמרכז. האודיטוריום משתפל בשיפוע כלפי מטה ומאפשר קשר עין לרחוב ולרחבה שלמטה.

חזית

צורתו המעוגלת, המוגבהת ובעלת התמוכות של הבניין מצריכה גישה ערכנית לאבן הגיר הירושלמית המאפיינת את העיר. אבן

הגיר הירושלמית תיטחן ותתווסף לבטון כדי להעניק לו מרקם בהיר אך חם התואם את הסביבה. כמו האבן הנפוצה ברחבי העיר, החיפוי שניצוק יהיה מסותת כך שיתקבל מראה אחיד. מפתחים ופיתוחים שצורתם נגזרת מהיטלים של דגמי שחיקה על קירות אבן עתיקים עוצבו במטרה לצמצם אגירת חום השמש על גבי החלונות שמאחור. הדגמים מעלים בדמיוננו תמונות וכתב תלויי־תרבות אך נותרים מופשטים מעיקרם.

החיפוי המינרלי נמשך אל רגלי הוויטרינות שלמטה. רגליו המוצקות של הבניין משרישות אותו ומחברות את הקומות השונות לגרמי המדרגות, למעליות ולאזורי השירות. העץ קוטע את גושניות המבנה ומעניק מסגרת לוויטרינות המזוגגות. עץ הוא חומר גלם נדיר בירושלים של היום, אך הוא מעניק ממד אנושי ופירוט לחזויית העוברים ושבים ובה בעת מקשר את המבנה למסורות מקומיות של עיבוד עץ, שהיו מרכזיות בשיח המקומי מהעת העתיקה ועד ראשית העידן המודרני.

הרצוג ודה מרון

הארכיטקטים המתכננים את המבנה החדש

הרצוג ודה מרון עם שותפיהם במשרד האדריכלים בהובלת חמישה שותפים בכירים - ז'ק הרצוג, פייר דה מרון, כריסטין בינסוונגר, אסקן מרגנתלר וסטפן מרבך.

משמאל לימין: שותפים בכירים - כריסטין בינסוונגר,

אסקן מרגנתלר וסטפן מרבך ביחד עם שותפים

מייסדים - פייר דה מרון וז'ק הרצוג

משרד האדריכלים הרצוג ודה מרון הוא שותפות בהובלת חמישה שותפים בכירים - ז'ק הרצוג, פייר דה מרון, כריסטין בינסוונגר, אסקן מרגנתלר וסטפן מרבך.

ז'ק הרצוג ופייר דה מרון יסדו את משרדם בבול בשנת 1978. השותפות צמחה עם השנים: כריסטין בינסוונגר הצטרפה כשותפה בכירה בשנת 1994, לאחר מכן רוברט הוסל ואסקן מרגנתלר ב־2004, סטפן מרבך ב־2006, אסתר צומסטג ב־2009, אנדריאס פריס ב־2011, וולדימיר פאג'קיק ב־2012, ג'ייסון פרנצן וויס וואלסחפ ב־2014 ומייקל פישר ב־2016. צוות בינלאומי, המונה כ־40 עמיתים ו־380 עובדים, מתכנן פרויקטים ברחבי אירופה, באמריקה הצפונית והדרומית ובאסיה. משרדה הראשי של החברה נמצא בבול ומשרדים נוספים נמצאים בהמבורג, בלונדון, במדריד, בניו־יורק ובהונג־קונג.

משרד הרצוג ודה מרון עיצב מגוון רחב של פרויקטים החל בתכנון בית פרטי וכלה בתכנון עירוני רחב היקף. בעוד רבים מהפרויקטים של המשרד הם מבני ציבור מוכרים מאוד כמו אצטדיונים ומוזיאונים, המשרד אחראי גם למבנים פרטיים מכובדים וביניהם בנייני דירות, משרדים ומפעלים. המשרד זכה בפרסים רבים כמו פרס פריצקר לארכיטקטורה (ארה"ב) בשנת 2001, מדליית הזהב המלכותית של אגודת האדריכלים הבריטית (RIBA) והפרימיום אימפריאל (יפן), שניהם ב־2007. בשנת 2014, זכה משרד הרצוג דה מרון בפרס Mies Crown Hall Americas Prize (MCHAP).